

Patrycja Figiel

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
e-mail: patrycja.figiel@ue.wroc.pl

Małgorzata Wilkos

Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
e-mail: malgorzata.wilkos@ue.wroc.pl

EWOLUCJA ROZWOJU SYSTEMU POMOCY SPOŁECZNEJ W UJĘCIU EKONOMICZNYM NA OBSZARZE WOJEWÓDZTWA OPOLSKIEGO W LATACH 2008-2016

EVOLUTION OF THE DEVELOPMENT OF THE SOCIAL WELFARE SYSTEM IN ECONOMIC CONSIDERATION IN THE OPOLSKIE VOIVODESHIP IN THE YEARS 2008-2016

DOI: 10.15611/pn.2019.544.02

JEL Classification: B5

Streszczenie: Celem artykułu jest przybliżenie zmian, jakie dokonały się na gruncie pomocy społecznej w latach 2008-2016 na terenie województwa opolskiego. Celem aplikacyjnym jest ukazanie ekonomicznych skutków ewolucji systemu pomocy społecznej na terenie województwa opolskiego w latach 2008-2016. Wykorzystana w pracy metoda badawcza obejmuje zarówno analizę literatury tematu, jak i analizę danych statystycznych. Wykonane badania pozwalają stwierdzić, że ograniczenie niekorzystnych zjawisk, takich jak bezrobocie oraz ubóstwo, wpłynęło na zmianę profilu beneficjenta pomocy społecznej – od osoby bezrobotnej, do osoby niepełnosprawnej, ciężko chorej czy też starszej. Zmiana charakteru pomocy społecznej wiąże się z koniecznością reorganizacji systemu wsparcia na terenie województwa w kierunku rozwoju usług społecznych, przede wszystkim opiekuńczych, pielęgnacyjnych czy też wspomagających, przy równoczesnym zachowaniu pomocy materialnej, zarówno pieniężnej, jak i niepieniężnej.

Słowa kluczowe: pomoc społeczna, województwo opolskie.

Summary: The aim of the article is to approximate the changes that took place in the field of social assistance in 2008-2016 in the Opolskie Voivodeship. The purpose of the application is to show the economic consequences of the evolution of the social assistance system in the Opolskie Voivodeship in 2008-2016. The research method used in the work covers both the analysis of the literature on the subject and the analysis of statistical data. The conducted

research allows to conclude that the limitation of unfavorable phenomena such as unemployment and poverty influenced the change of the social welfare beneficiary profile – from an unemployed person to a disabled, seriously ill or elderly person. The change of the character of social assistance is connected with the necessity of reorganization of the support system in the voivodship towards the development of social services, above all caring, nursing or supportive services, at the same time retaining both monetary and non-monetary financial support.

Keywords: social assistance, Opolskie Voivodeship.

1. Wstęp

W niniejszym artykule przedstawiono zmiany, jakie dokonały się na gruncie pomocy społecznej w latach 2008-2016. Głównym jego zadaniem jest przybliżenie konsekwencji tych zmian, które były odczuwalne na terenie województwa opolskiego w ujęciu ekonomicznym. W artykule ukazano nowe wyzwania, z jakimi musi się mierzyć system pomocy społecznej, a także stare, nierozwiązane dotychczas problemy.

W artykule znaleźć można wątki ekonomiczne i prawne związane z pomocą społeczną, podejmowane w polskiej literaturze, a także przegląd analiz statystycznych oraz analiz sporządzonych na podstawie sprawozdań z udzielonych świadczeń pomocy społecznej, pieniężnych, w naturze i usługach MPiPS za lata 2008-2016. Generalna hipoteza zakłada, iż głównym przyczynkiem do ewolucji systemu pomocy społecznej była zmieniająca się sytuacja społeczna oraz ekonomiczna na terenie województwa opolskiego. Ograniczenie na przestrzeni 8 lat niekorzystnych zjawisk, takich jak bezrobocie oraz ubóstwo, wpłynęło na zmianę profilu beneficjenta pomocy społecznej – z osób bezrobotnych, które utrzymują się z niskich dochodów albo nie posiadają ich wcale, na osoby niepełnosprawne, ciężko chore oraz starsze. Przyjęto metodę oceny przez formułowanie hipotez cząstkowych, które dotyczą zarówno prawnych, jak i ekonomicznych wątków systemu pomocy społecznej na obszarze województwa opolskiego. Główną tezę niniejszego artykułu jest twierdzenie, iż konieczna jest reorganizacja systemu pomocy społecznej na terenie województwa w kierunku rozwoju usług społecznych przede wszystkim opiekuńczych, pielęgnacyjnych czy też wspomagających, przy równoczesnym zachowaniu pomocy materialnej, zarówno pieniężnej, jak i niepieniężnej.

Zmiany, jakie dokonały się na gruncie pomocy społecznej w ostatnich latach, są wielowymiarowe – obejmują nie tylko „całokształt środków i działania instytucji publicznych, za pomocą których społeczeństwo stara się zabezpieczyć swoich obywateli przed niezawinionym przez nich niedostatkiem, przed groźbą niemożności zaspokojenia podstawowych, społecznie uznanych za ważne potrzeb” [Piotrkowski 1966, s. 7], ale i zmiany, które swym zasięgiem objęły niemal wszystkie sfery pomocy społecznej.

2. Pomoc społeczna – istota i cele

Pomoc społeczna jest jedną z najstarszych form polityki społecznej. Zasadne wydaje się stwierdzenie, że sama polityka społeczna ma swój początek w pomocy społecznej rozumianej jako wspieranie ubogich [Golinowska 2002, s. 148].

Pomoc społeczna przez wiele lat była postrzegana jako swoista działalność charytatywna. Jako metoda świadczenia pomocy osobom, które potrzebują wsparcia – same nie są w stanie wyjść z trudnej sytuacji, w jakiej się znalazły. Z biegiem lat owa pomoc zyskała ramy prawne, a jej wykonawcą stało się państwo oraz samorząd terytorialny [Kurzynowski (red.) 2006, s. 232]. Oczywiście główna idea, z jaką jest związana sama pomoc społeczna, nie zmieniła się, tj. umożliwienie osobom i ich rodzinom, które znalazły się w trudnej sytuacji życiowej, przezwyciężenia trudności, których nie są w stanie samodzielnie pokonać przy wykorzystaniu własnych środków oraz możliwości [Rysz-Kowalczyk 2001, s. 143-146].

Pomoc społeczna, podobnie jak wiele innych instytucji polityki społecznej, jest pod wpływem wielu czynników, a do kluczowych należą: regulacje prawne, infrastruktura instytucjonalna, zasoby ludzkie oraz techniki i instrumenty metodyczne pomocy socjalnej [Rymsza (red.) 2014, s. 126].

Samo pojęcie pomocy społecznej upowszechniło się po 1900 roku i zastąpiło termin dobroczynności i filantropii. Pod koniec lat sześćdziesiątych Organizacja Narodów Zjednoczonych uznała pomoc społeczną za taki „zbiór czynników, który umożliwiałby jednostkom, społeczeństwom, rodzinom czy też grupom przezwyciężenie trudnych sytuacji socjalnych, których źródło tkwi w zachodzących zmianach” [Ratyński 2003, s. 234]. Zatem pomocą społeczną można nazwać wszystko, co jest niezbędne człowiekowi, aby przezwyciężyć trudności. Pomoc społeczna nie ogranicza się jedynie do pomocy materialnej czy instytucjonalnej, lecz obejmuje szeroki wachlarz metod oraz form [Ratyński 2003, s. 234-235]. Główne cele pomocy społecznej można znaleźć w ustawie o pomocy społecznej [Ustawa z dnia 12 marca 2004], są to m.in.:

- wspieranie osób oraz rodzin w przezwyciężeniu trudnej sytuacji życiowej, doprowadzenie do ich usamodzielnienia, umożliwienie im życia w warunkach odpowiadających godności człowieka;
- integracja ze społeczeństwem osób wykluczonych;
- zapewnienie dochodu na poziomie interwencji socjalnej (osobom w wieku poprodukcyjnym oraz niepełnosprawnym);
- pomoc osobom dotkniętym patologiami społecznymi;
- podniesienie dochodu do poziomu interwencji socjalnej (osobom o niskich dochodach, które wymagają okresowego wsparcia).

Zakresy świadczeń pomocy społecznej również zostały określone w powyższej ustawie, są one odpowiednie do zaistniałych okoliczności, które wymagają przyznania pomocy. Można je podzielić zasadniczo na dwie grupy świadczeń: pieniężne oraz niepieniężne [Kowalczyk, Kamiński (red.) 2009, s. 101-103]. Do grupy tych

pierwszych zaliczyć można m.in.: zasiłek stały, zasiłek okresowy, zasiłek celowy oraz specjalny zasiłek celowy, zasiłek i pożyczki na ekonomiczne usamodzielnienie. Natomiast do grupy drugiej m.in.: pracę socjalną, usługi opiekuńcze, posiłki czy działania związane z interwencją kryzysową.

Po dokonaniu przeglądu literatury tematu zauważono, iż poza ujęciem normatywnym pomocy społecznej można spotkać wielorakie podejścia naukowców, definiujące badany obszar. P. Broda-Wysocki pomoc społeczną postrzega jako „podstawowy instrument redukcji nierówności” [Golinowska (red.) 1999, s. 142]. S. Nitecki twierdzi, że „pomoc społeczna jest zadaniem stojącym przed organami administracji publicznej, adresatem działań są osoby i rodziny, które znajdują się w trudnej sytuacji życiowej, której nie są w stanie samodzielnie przezwyciężyć, a przyznane świadczenia nie mają charakteru ekwiwalentnego” [Nitecki 2012, s. 19]. Takie spojrzenie na pomoc społeczną pozwala na jej postrzeganie jako „instytucji polityki społecznej państwa, za pomocą której organy państwa i jednostek samorządu terytorialnego realizują nieekwiwalentne świadczenia na rzecz osób i rodzin [Nitecki 2008, s. 31]. I. Sierpowska jest zdania, iż świadczenia pomocy społecznej, jakie otrzymują beneficjenci, są ostatecznością, rolą państwa zaś jest stworzenie podstaw, które pozwolą na godną egzystencję [Sierpowska, Kogut 2010, s.190]. Z. Dobrowolski uważa, że pomoc społeczna nie jest tylko domeną państwa, lokalnie bowiem pomaga jednostkom oraz rodzinom w trudnych sytuacjach, aby chronić je przed ubóstwem, a także realizować konstytucyjne normy godności osoby ludzkiej [Ignatowski, Sułkowski, Dobrowolski (red.) 2016, s. 37]. J. Auleytner zaznacza, że bez względu na to, jak będziemy definiować pomoc społeczną, zawsze będzie ona za sobą pociągała obciążenia finansowe. Na każdą z form pomocy społecznej trzeba będzie ponieść określone nakłady finansowe [Auleytner 2017, s. 55-73].

2.1. Synteza modeli pomocy społecznej

Modele pomocy społecznej, zarówno w sferze praktycznej, jak i teoretycznej, przeszły swoistą rewolucję. Modele (zob. tabela 1) są odzwierciedleniem zdobyczy ewolucyjnych, charakterystycznych dla państw rozwiniętych [Golinowska (red.) 2000, s. 88].

Tabela 1. Modele pomocy społecznej

Nazwa modelu pomocy społecznej	Charakterystyka modelu pomocy społecznej
1	2
Liberalny	Wykorzystuje instrumenty mające na celu przeciwdziałanie ubóstwu poszczególnych grup społecznych, które nie miały możliwości samodzielnego wyjścia z trudnej życiowej sytuacji. Wsparcie kierowane jest do osób, które spełniają przesłankę kryterium dochodowego. Model ten charakteryzuje paternalizm, który osłabia samodzielność beneficjentów. Takie podejście zwiększa roszczeniowość beneficjentów, nie rozwiązuje problemów społecznych, a także jest sporym obciążeniem dla budżetu.

Tabela 1, cd.

1	2
Motywacyjny	Zakłada motywację beneficjentów, kładzie nacisk na aktywizację zawodową, podniesienie kwalifikacji oraz zachowanie harmonii między kapitałem i pracą. Szczególną rolę odgrywają działania pozarządowe oraz samorządowe. Aktywizacja ma za zadanie rozwój własności prywatnej, przedsiębiorczości i majątku osobistego. Model oparty jest na zasadzie subsydiarności i zakłada pomocniczy charakter wsparcia.
Redystrybucyjny	Za sprawą redystrybucji dochodów dąży do wyrównania społecznego dobrobytu, do szerokiego zakresu usług społecznych, a także ich wysokiej jakości.

Źródło: opracowanie własne.

3. Czy program Rodzina 500 plus jest elementem systemu pomocy społecznej?

W przedstawieniu tematu ewolucji systemu pomocy społecznej nie sposób pominąć faktu, iż od 2016 roku, w porównaniu z latami poprzednimi, systematycznie spada liczba osób, które korzystają z pomocy społecznej. Duży wpływ miało na to wprowadzenie programu Rodzina 500 plus oraz spadek bezrobocia. Zgodnie z danymi GUS, liczba beneficjentów pomocy społecznej w 2016 roku – w porównaniu z rokiem 2015 – zmniejszyła się o 9,2% i był to największy spadek od 2008 roku. Sztandarowym projektem, który pomógł w osiągnięciu takiego stanu, jest Rodzina 500 plus [Ustawa z 11 lutego 2016]. Bez wątplenia program ten stanowi formę pomocy społecznej, choć kategoryzowany jest jako świadczenie wychowawcze. Kryterium dochodowe, które pozwala na jego otrzymanie, dotyczy tylko rodziców lub opiekunów wnioskujących o świadczenie na pierwsze lub jedyne dziecko. Uzyskują je rodziny o dochodach nie wyższych niż 800 zł na osobę w rodzinie (lub 1200 zł w rodzinach z dzieckiem niepełnosprawnym) także na pierwsze dziecko. Obsługą programu Rodzina 500 plus zajmują się gminy, które także samodzielnie pozyskują informacje o dochodach beneficjentów programu. W 2018 roku na program Rodzina 500 plus rząd zamierzał wydać ok. 24,5 mld zł. Kwota ta podlegała korektom poprzez uszczelnianie systemu i zmniejszenie liczby osób uprawnionych do pobierania świadczenia. Jak więc widać, świadczenia związane z programem Rodzina 500 plus stanowią dużą część wydatków budżetu państwa. Rok 2017 był pierwszym całorocznym okresem wypłaty tego świadczenia – w 2016 roku wypłata trwała 9 miesięcy. W województwie opolskim w 2017 roku programem objętych było niespełna 57 tys. rodzin, a świadczenie otrzymało 82,3 tys. dzieci, czyli 51% wszystkich dzieci uprawnionych do otrzymywania świadczenia [<https://stat.gov.pl>].

4. Ekonomiczne skutki ewolucji pomocy społecznej na terenie województwa opolskiego

Województwo opolskie obejmuje obszar 9412 km² i jest najmniejszym województwem w Polsce; jest też województwem z najmniejszą liczbą mieszkańców – 991 161 osób [https://stat.gov.pl]. W badanym okresie obszar województwa zmienił się – w 1999 r. w wyniku reformy administracyjnej kraju do województwa opolskiego został przyłączony powiat oleski. Obecnie województwo składa się z 11 powiatów ziemskich i jednego miasta na prawach powiatu – Opola, stolicy województwa.

4.1. Koszty pomocy społecznej na terenie województwa opolskiego w latach 2008-2016

Analiza kosztów pomocy społecznej przyznanej na terenie województwa opolskiego pokazuje na przestrzeni lat wyraźny wzrost tych kosztów, który najmocniej zaznaczył się w 2010 oraz w 2013 roku. W 2010 roku na wydatki związane z pozostałymi świadczeniami, przede wszystkim posiłkami, przeznaczono 24 666 tys. zł. Było to pokłosiem programu „Owoce i warzywa w szkole”, prowadzonego m.in. w roku szkolnym 2009/2010. Głównym celem programu była trwała zmiana nawyków żywieniowych dzieci dzięki zwiększeniu udziału owoców i warzyw w ich codziennej diecie oraz propagowanie zdrowego odżywiania poprzez działania o charakterze edukacyjnym.

Wzrost kosztów pomocy społecznej w 2013 roku jest spowodowany głównie zmianami kryteriów dochodowych (od 1 października 2012 roku, dla osoby samotnie gospodarującej z 477 zł do 542 zł oraz dla osoby w rodzinie – z 351 zł do 456 zł. Koszt pomocy społecznej w 2013 roku wyniósł 91 574 tys. zł i w porównaniu z ro-

Tabela 2. Koszt pomocy społecznej w województwie opolskim w latach 2008-2016

Typ wsparcia	Koszt pomocy społecznej ogółem								
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Koszt pomocy społecznej ogółem (tys. zł)	77 668	70 645	86 157	74 976	77 640	91 574	92 001	95 273	97 005
Zasiłki stałe (tys. zł)	10 968	11 693	12 496	13 074	14 332	17 581	18 500	19 461	22 554
Zasiłki okresowe (tys. zł)	20 048	20 940	21 419	21 527	23 489	32 859	31 559	29 535	28 835
Zasiłki celowe (tys. zł)	17 039	18 296	18 092	17 269	18 906	17 050	17 838	18 322	17 433
Pozostałe świadczenia (posiłki, usługi opiekuńcze), (tys. zł)	28 803	19 716	34 150	21 119	20 912	23 452	24 103	27 805	28 057
Liczba świadczeniobiorców	39 653	39 305	40 674	38 706	38 474	40 853	39 834	37 866	35 379

Źródło: opracowanie własne.

kiem 2012 wzrósł o 17,9%. W 2016 roku koszt udzielonych świadczeń pomocy społecznej to 97 005 tys. zł, co stanowi wzrost w porównaniu z 2015 rokiem, przy czym koszt zasiłków stałych wzrósł o prawie 16% za sprawą podwyższenia 1 października 2015 roku kryterium dochodowego. W 2016 roku wartość zasiłku stałego wzrosła z 452 zł do 511 zł. Spadł zaś koszt zasiłków okresowych o 2,4%. Szczegółowa analiza kosztów pomocy społecznej na terenie województwa opolskiego przedstawiona jest w tabeli 2.

4.2. Powody przyznawania pomocy społecznej

Powody przyznawania pomocy społecznej zostały przedstawione w tabeli 3. Analizując dane, można zauważyć, iż w badanym okresie najczęstszymi przyczynami udzielania pomocy społecznej na terenie województwa opolskiego były niezmiennie ubóstwo i bezrobocie. Wzrost wskaźnika zagrożenia ubóstwem w województwie opolskim w latach 2012-2013 nie miał wpływu na zwiększenie oddziaływania pomocy społecznej.

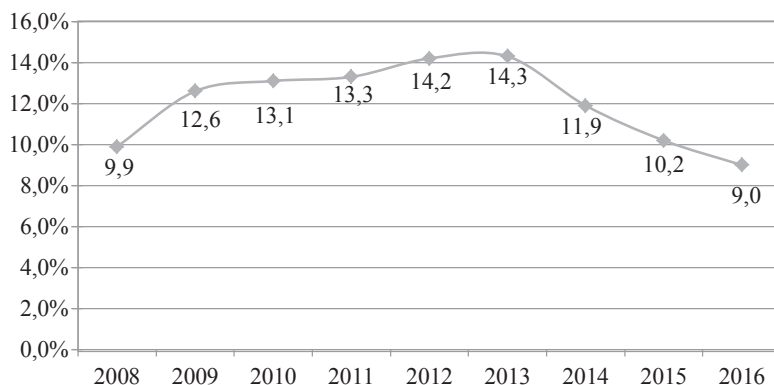
Liczba osób, które korzystały z pomocy społecznej w wyniku ubóstwa, systematycznie spada. Ma na to wpływ wiele czynników – wśród nich najważniejsze to dobra koniunktura gospodarcza, spadek bezrobocia oraz wsparcie rodzin w ramach programu Rodzina 500 plus.

Tabela 3. Powody przyznawania pomocy społecznej w województwie opolskim w latach 2008-2016

Powody przyznawania pomocy społecznej	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
Ubóstwo	13 795	14 692	14 277	14 449	15 094	16 183	15 831	15 135	14 566
Bezrobocie	13 694	14 959	14 949	15 104	15 466	17 021	15 947	14 579	13 048
Niepelnosprawność	7 384	7 444	6 887	10 166	13 314	13 386	9 416	8 904	8 717
Długotrwała choroba	8 477	8 488	8 382	8 243	8 573	9 480	9 336	9 554	9 567
Bezradność w sprawach opiekuńczo-wychowawczych	4 717	5 068	4 414	5 317	5 352	5 566	5 021	4 632	4 048
Alkoholizm	2 206	2 303	1 810	2 132	2 201	2 183	2 168	2 343	1 897
Narkomania	66	90	61	78	88	82	90	80	81
Potrzeba ochrony macierzyństwa	2 051	2 166	2 234	2 167	2 258	2 463	2 354	2 343	2 068
Bezdomność	993	924	1 035	903	978	1 040	1 138	1 161	1 162
Przemoc w rodzinie	323	368	209	922	1 119	1 350	1 033	1 022	805

Źródło: opracowanie własne.

Bezrobocie stanowi jedną z głównych przyczyn ubóstwa, a co za tym idzie – jest jednym z głównych powodów udzielania pomocy społecznej. Szczegółowe dane dotyczące stopy bezrobocia na terenie województwa opolskiego w latach 2008-2016 zaprezentowano na rysunku 1.

Rys. 1. Stopa bezrobocia w województwie opolskim w latach 2008-2016

Źródło: opracowanie własne.

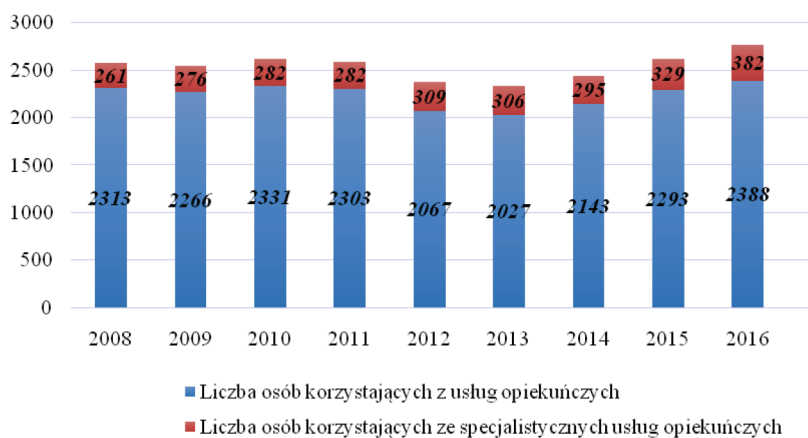
Na dzień 31 grudnia 2016 roku liczba osób bezrobotnych w województwie opolskim wyniosła 32 419, mniej aż o 10,5% w stosunku do 2015 roku. Na spadek stopy bezrobocia w latach 2008-2016 z 11,9% do 9% miały wpływ między innymi:

- wzrost zatrudnienia – zmniejszyła się liczba bezrobotnych z tytułu podjęcia pracy i zatrudnienia subsydiowanego;
- programy unijne – spowodowały wzrost zdolności adaptacyjnych pracowników, aktywizację osób bezrobotnych – ze szczególnym uwzględnieniem osób starszych, długotrwale bezrobotnych i młodzieży, zwiększenie dostępu do zatrudnienia, wzmocnienie kapitału ludzkiego czy też wsparcie osób rozpoczynających działalność gospodarczą;
- spadek liczby mieszkańców i postępujący proces starzenia się ludności województwa (zmniejszenie liczby osób w wieku przedprodukcyjnym przy wzroście osób w wieku produkcyjnym, a szczególnie w wieku poprodukcyjnym);
- bardzo dobra sytuacja gospodarcza, która przełożyła się na wzrost przeciętnego, miesięcznego dochodu rozporządzalnego na osobę w Polsce do 1386 zł w 2015 roku (z 1299 zł w 2013 roku, tj. o 6,3%).

4.3. Usługi opiekuńcze realizowane przez samorząd gminny lub na jego zlecenie

Pomoc w formie usług opiekuńczych w latach 2008-2016 utrzymuje się na podobnym poziomie. Nieznaczny spadek można było zaobserwować w przypadku usług

opiekuńczych w latach 2012-2013. Natomiast od 2014 roku można zaobserwować ich ponowny wzrost. Liczba osób, które korzystają ze specjalistycznych usług opiekuńczych systematycznie rośnie. Należy zaznaczyć, iż zakres pomocy udzielanej w formie usług opiekuńczych w województwie opolskim nadal jest niewystarczający (w 2015 roku na 10 tys. ludności przypadało 26 osób objętych tą formą wsparcia, w kraju prawie 28). Liczba osób objętych usługami opiekuńczymi wzrosła z 2622 w 2015 roku do 2770 w 2016. Wskaźnik beneficjentów objętych usługami na 10 tys. mieszkańców województwa wzrósł do niespełna 28, ale był to głównie efekt spadku liczby ludności, a nie zwiększenia zakresu pomocy (zob. rys. 2).

Rys. 2. Liczba osób korzystających z usług opiekuńczych i specjalistycznych usług opiekuńczych w województwie opolskim w latach 2008-2016

Źródło: opracowanie własne.

5. Wnioski

Pomoc społeczna jest bardzo ważną częścią systemu wsparcia społecznego. Zmiany, jakie zaobserwowano na terenie województwa opolskiego na gruncie pomocy społecznej w latach 2008-2016 były wręcz rewolucyjne.

Zmieniająca się sytuacja społeczna oraz ekonomiczna na terenie województwa opolskiego wymusiła zmianę charakteru pomocy społecznej. Ograniczenie niekorzystnych zjawisk, takich jak bezrobocie oraz ubóstwo, wpłynęło na zmianę profilu beneficjenta pomocy społecznej – dotychczas była to osoba bezrobotna, utrzymująca się z bardzo niskich dochodów bądź nieposiadająca ich wcale, dziś beneficjentami pomocy społecznej są przede wszystkim osoby niepełnosprawne, ciężko chore oraz starsze. Zmiana charakteru pomocy społecznej wiąże się z koniecznością reorganizacji systemu wsparcia na terenie województwa w kierunku rozwoju usług społecznych przede wszystkim opiekuńczych, pielęgnacyjnych czy też wspomagają-

cych, przy równoczesnym zachowaniu pomocy materialnej, zarówno pieniężnej, jak i niepieniężnej. W latach 2008-2016 spadała także całkowita liczba beneficjentów, którzy korzystali z pomocy społecznej, systematycznie zaś wzrastała liczba udzielonych świadczeń ogółem. Na podkreślenie zasługuje wzrost aktywności opolskich gmin, które podejmują działania aktywizacyjne osoby starsze. Przejawem tych działań jest powołanie w 15 gminach rad seniorów. Ponadto poszerza się także katalog wszelakich form wsparcia, m.in.: karty seniora, koperty życia, Opolska Karta Rodziny i Seniora. Niedosyt działań można zaobserwować w przypadku osób niepełnosprawnych. Przejawem właściwego kierunku działania jest inicjatywa Samorządu Województwa Opolskiego, polegająca na realizacji Opolskiego Programu Rozwoju Ekonomii Społecznej na lata 2016-2020, który ma za zadanie rozwój i wzmocnienie sektora ekonomii społecznej na terenie województwa.

Literatura

- Auleytner J., 2017, *Finansowanie polityki społecznej*, Zakład Ubezpieczeń Społecznych, Warszawa.
- Bank Danych Lokalnych GUS, <http://www.stat.gov.pl/bdl> (31.07.2018).
- Golinowska S., 2002, *Polityka społeczna państwa w gospodarce rynkowej: studium ekonomiczne*, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- Golinowska S. (red.), 1999, *Zmiany i reformy w systemie zabezpieczenia społecznego. W kierunku wzrostu indywidualnej odpowiedzialności*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa.
- Golinowska S. (red.), 2000, *Dekada polskiej polityki społecznej. Od przelomu do końca wieku*, Instytut Pracy i Spraw Socjalnych, Warszawa.
- <https://stat.gov.pl> (29.07.2018).
- <https://www.mpips.gov.pl> (28.07.2018).
- Ignatowski G., Sułkowski Ł., Dobrowolski Z. (red.), 2016, *Instrumenty polityki społecznej*, Difin S.A., Warszawa.
- Kowalczyk O., Kamiński S. (red.), 2009, *Wymiary polityki społecznej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, Wrocław.
- Kurzynowski A. (red.), 2006, *Polityka społeczna*, Szkoła Główna Handlowa, Instytut Gospodarstwa Społecznego, Warszawa.
- Nitecki S., 2008, *Prawo pomocy społecznej w polskim systemie prawa*, Wolters Kluwer Polska, Warszawa.
- Nitecki S., 2012, *Pomoc społeczna. Procedury i tryb przyznawania świadczeń*, Gaskor, Wrocław.
- Piotrkowski J., 1966, *Zabezpieczenia społeczne. Problematyka i metody*, KiW, Warszawa.
- Ratyński W., 2003, *Problemy i dylematy polityki społecznej w Polsce*, Difin, Warszawa.
- Rymsza M. (red.), 2014, *Toward Active Welfare. The Development of Social Work and Community Work in Poland and Europe*, Institute of Public Affairs, Warsaw.
- Rysz-Kowalczyk B., 2001, *Leksykon polityki społecznej*, Oficyna Wydawnicza ASPRA-JR, Warszawa.
- Sierpowska I., Kogut A., 2010, *Status osoby niepełnosprawnej w polskim systemie prawa*, Gaskor, Wrocław.
- Ustawa z dnia 11 lutego 2016 r. o pomocy państwa w wychowywaniu dzieci, Dz.U. z 2017 r., poz. 1851.
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 r. o pomocy społecznej, Dz.U. z 2004 r., nr 64, poz. 593.